

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
EKOLOGIYA VA ATROF-MUHITNI
MUHOFAZA QILISH DAVLAT QO'MITASINING
AXBOROT-TAHLILII VA ILMIIY-AMALIY JURNALI

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ
И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
ГОСУДАРСТВЕННОГО КОМИТЕТА
ПО ЭКОЛОГИИ И ОХРАНЕ
ОКРУЖАЮЩЕЙ
СРЕДЫ

INFORMATION-ANALYTICAL AND SCIENTIFIC-
PRACTICAL JOURNAL OF STATE COMMITTEE
ON ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL
PROTECTION OF UZBEKISTAN

EKOLOGIYA

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК УЗБЕКИСТАНА
ECOLOGICAL HERALD OF UZBEKISTAN

XABARNOMASI

O'zbekiston Respublikasi
Ekologiya va atrof-muhitni
muhofaza qilish davlat qo'mitasi

Государственный комитет
Республики Узбекистан
по экологии и охране
окружающей среды

Муассис:
Ўзбекистон Республикаси Экология ва атроф-
мухитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси

Таҳрир кенгаши раиси
Б. ҚУЧҚОРОВ

Таҳрир кенгаши аъзолари:
Б. ТАЖИЕВ,
С. САЙДАЛИЕВ,
К. ТОЖИБОЕВ,
Б. ХОЛМАТОВ,
Х. ПУЛАТОВ,
А. ХОЛМУРОДОВ,
Б. НИШОНОВ,
С. МУХТОРАЛИЕВ

Бош муҳаррир в.в.б.:
С. МУХТОРАЛИЕВ

Бош муҳаррир ўринбосари ва масъул котиб:
Г. МЕНГЗИЯЕВА

Навбатчи муҳаррир:
С. МАМИРОВ

Саҳифаловчи-дизайнер:
О. ДЖУМАКУЛОВА

Нашр Ўзбекистон Республикаси Олий
аттестация комиссиясининг рўйхатига
киритилган.

Обуна индекси: 910

Таҳририят манзили: 100185 Тошкент шаҳар,
Бунёдкор шоҳ кўчаси, 7а-уй.
www.ecoNews.uz
E-mail: chinorenk@mail.ru

Таҳририят фикри муаллифлар фикри билан
тўғри келмаслиги мумкин.

2008 йил 7 мартда Ўзбекистон матбуот ва
ахборот агентлиги томонидан рўйхатга
олинган.
Рўйхатга олиш рақами №0515

Босишга рухсат этилди
Формати 60x84¹/₈,
Табоғи 7 б.т.
Адади
Буюртма № ____
Баҳоси келишилган нархда.

"ЕСО TEXTILE PRODUCT" МЧЖ
босмаҳонасида офсет усулида чоп этилди
Матбаа гувоҳномаси рақами № 10-3632
Манзил: Тошкент шаҳри, Учтепа тумани,
Тошкент Автомобиль ҳалқа йўли, 11-км, 10 уй

ГИПОТЕЗАЛАР–ТАДҚИҚОТЛАР–ИХТИРОЛАР

Ф. ЖУМАЕВ

2 Ўзбекистонда Ўрта Осиё чўл тошбақасининг тарқалиши, сонини
чекловчи омиллар ва муҳофазаси

О. БОЙНАЗАРОВ, Ш. ХОЛТЎРАЕВ, Ч. УЛУФОВ

4 Ўрта толали "Порлоқ-1" гўза навининг суғориш тартиби ва кўчат
қалинлигининг ҳосилдорликка таъсири

Н. БАКИРОВ, З. НОВИЦКИЙ, А. ХАМЗАЕВ

6 Перспективы возрождения осушенного дна Аральского моря

Ж. РАҲМОНОВ, И. ИСАМИДИНОВ, А. МАМБЕТНАЗАРОВ

8 Мошнинг фузариоз илдиз чириш касаллигига қарши уруғ дориллағич
препаратларнинг самарадорлиги

Н. ГАДАЕВ

10 Использование интерполимерных комплексов для улучшения
мелиоративного состояния земель

И. ТҮЙНАЗАРОВА

12 Қишлоқ хўжалигида ишлатиладиган пестицидларнинг атроф-муҳитга
зарарли таъсирини камайтириш

Б. ХАЛИҚОВ, С. АБДУРАҲМОНОВ, И. АБДУЛЛАЕВ, Д. ТУНГУШОВА

14 Кузги бугдой дон ҳосилдорлиги ва бентонит лойқаси

Ш. ШОЭРГАШОВА, О. ЭРГАШЕВ, Ф. ЭРМАМАТОВ

16 Корреляционные взаимосвязности между температурой и
концентрацией форм азота в воде реки Чирчик

Э. МАТЯҚУБОВА, М. ХАЛИКОВА, Х. САЙДАЛИЕВ

20 *G. Barbadosense* I. турига мансуб коллекция намуналарининг

бир ўсимлик маҳсулдорлиги бўйича таҳлили

Ж. МИРЗАЕВ, Р. КУЛМАТОВ, А. ТАЙЛОҚОВ, С. ОДИЛОВ, Н. ЖУМАЕВА

22 Иқлим ўзгариши шароитида Жиззах вилояти суғориладиган

майдонларида юзага келган коллектор-дренаж сувларининг

миқдор ва сифатини ҳамда улардан фойдаланиш имкониятларини
баҳолаш

С. ДУСТНАЗАРОВА

26 Экологическое право как форма социально-нормативной
организации управления природопользованием и охраной
окружающей среды

С. НИЗАМОВ, Х. РИСҚИЕВА, Х. КАРИМОВ, М. МИРСОДИҚОВ

29 Токсикантларнинг тупроқнинг агрохимёвий ҳолати ва

микрорганизмлар миқдорига таъсири

А. ҲАЙДАРОВ, М. КАРИМОВ, Ш. ХОЛТЎРАЕВ

34 Эртаги картошка ва карамнинг тупроқ таркибидаги озик моддалар
миқдорига таъсири

С. БОЛТАЕВ, Н. РАЖАБОВ, О. БОЙНАЗАРОВ

37 Сурхондарё вилоятининг оч тусли бўз тупроқлари шароитида
ингичка толали "СТ-1651" гўза навининг мақбул сув-озуқа меъёрлари
ва суғориш тартиблари

Б. МАМУТОВ, Е. БУТКОВ, М. ХАСАНОВА, М. ИНОМОВА

40 Влияние способов полива на рост и приживаемость сеянцев сосны
крымской при выращивании в контейнерах с закрытой корневой
системой

Ф. ХАСАНОВА, И. КАРАБАЕВ, Н. ЎРАЗМАТОВ

42 Ерга турли усулларда ишлов беришнинг тупроқ агрофизикавий
хоссаларига ҳамда анғизга экилган соянинг ҳосилдорлигига таъсири

Э. БЕРДИЕВ, Ф. ЧОРШАНБИЕВ

45 Кўкаламзорлаштириш учун доимий яшил манзарали буталар

Ў. ҲАКИМОВ, Ш. КОДИРОВА, Д. ОЛЖАЕВ, Ш. ҚҮЙЛИЕВА

48 Павлония – янги муқобил энергия манбаи сифатида

Б. АМАНОВ

50 Суғориладиган майдонларда суғоришнинг тежамкор

технологияларини яратишнинг асосий йўналишлари

А. ҲАМЗАЕВ, Х. ТАЛИПОВ

52 Кўчма қумлар талафоти ва уларга қарши кураш бўйича олиб
борилаётган ишлар

М. НИЗОМОВА, Н. ИРИСМЕТОВА

54 Алоэ доривор ўсимлигининг ҳосилдорлиги

ТУРФА ОЛАМ

56 Ҳайвонот оламидан 10 саволга 10 жавоб

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИНИНГ ОЧ ТУСЛИ БЎЗ ТУПРОҚЛАРИ ШАРОИТИДА ИНГИЧКА ТОЛАЛИ "СТ-1651" ҒЎЗА НАВИНИНГ МАҚБУЛ СУВ-ОЗУҚА МЕЪЁРЛАРИ ВА СУФОРИШ ТАРТИБЛАРИ

С. БОЛТАЕВ, Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-тадқиқот институти катта илмий ходими, қишлоқ хўжалиги фанлари доктори
Н. РАЖАБОВ, Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандислари институти доценти, қишлоқ хўжалиги бўйича фалсафа доктори (PhD)
О. БОЙНАЗАРОВ, Пахта селекцияси, уруғчилиги ва етиштириш агротехнологиялари илмий-тадқиқот институти мустақил изланувчиси

Мамлакатимиздаги пахта экини майдонларининг 7 фоизи Сурхондарё вилояти улушига тўғри келади. Вилоятда фаолият кўрсатаётган фермер хўжалиklarининг 85-90 фоизи пахта ва ғалла-дон етиштиришга, 6-7 фоизи чорвачиликка, 5-6 фоизи боғдорчилик ва сабзавотчилик каби соҳаларга ихтисослаштирилган. Воҳа деҳқонлари юртимизда етиштириладиган пахта ва ғалланинг 8-9 фоизини, мева ва сабзавотнинг 11 фоиздан зиёдини етказиб бермоқда.

Ўзбекистон жаҳондаги асосий пахта етиштирувчи мамлакатлардан бири ҳисобланиб, юртимизда ҳар йили қарийб 3,3-3,4 млн тонна пахта хомашёси етиштирилади сир эмас. Ҳозирги кунда мамлакатимиз пахтачилигида катта майдонларда, асосан, ўрта толали ғўза навлари парва-

ришланмоқда, аммо ўз пайтида жанубий минтақа – Сурхондарё вилоятида ингичка толали ғўза навлари етиштириш ҳам алоҳида аҳамият касб этган. МДХ мамлакатларида 315 минг тоннадан ортиқ, АҚШда 116 минг тонна, Хитойда 36 минг тонна, Исроилда 31 минг тонна, Перуда 24 минг тонна, Мисрда 295 минг тонна, Австралияда 314 минг тонна ингичка толали пахта етиштирилмоқда.

Республикаимизда селекционер олимларимиз томонидан яратилган ҳар бир янги ва истиқболли ғўза навларининг катта майдонларга экилишини жорий қилишдан аввал шу навнинг биологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда мақбул парваришлаш агротадбирлар мажмуасини ишлаб чиқиш талаб этилади ва шу агротадбирлар мажмуасига қатъий амал

қилингандагина ҳар қандай янги ва истиқболли ғўза навларидан юқори ва сифатли ҳосил олиниши мумкин. Ғўза навлари парваришида пахта ҳосилини ҳал қилувчи асосий агротадбирлардан бири суғориш ва озиқлантиришдир. Юқоридаги муаммоларни инобатга олиб, Сурхондарё вилоятининг оч тусли бўз тупроқлар шароитида ингичка толали "СТ-1651" ғўза навининг мақбул суғориш ва озиқлантириш тартибларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш мақсадида 2017 йилда илмий тадқиқот тажрибалари олиб борилди.

Сурхондарё вилоятининг типик оч тусли бўз тупроқлар шароитида ўтказилган тажрибаларимизда тупроқнинг унумдорлик даражасини ҳисобга олган ҳолда икки хил маъданли ўғитлар меъёрларида N-180; P-120; K-90 ва N-230; P-160; K-115 кг/га, икки хил суғориш тартибида тупроқ намлиги ЧДНСга нисбатан 65-65-65%; 70-75-65% да икки хил кўчат қалинлигида гектарига 80-90 ва 110-120 минг туп миқдоридида ўрганилди.

Тупроқ унумдорлигини белгиловчи асосий омиллардан бири унинг агрофизик хусусиятларидир, яъни: чекланган дала намлик сифими (ЧДНС), сув ўтказувчанлиги, ҳажм оғирлиги, ғоваклиги, донадорлиги. Ўсимликларнинг сув озуқа тартиблари тупроқ агрофизик хусусиятларига узвий

боғлиқлиги дала тажрибалари асосида ўрганилиб, ўрганилган ғўза навларидан юқори ҳосил олишга эришилди. Сурхондарё вилоятининг оч тусли бўз тупроқлар шароитида тупроқ ҳажм оғирлиги баҳорда ҳайдов 0-30 см қатламида 1,31-1,32 г/см³, 30-50 см қатламда 1,34-1,34 г/см³, 0-70 см қатламда 1,36-1,37 г/см³, 0-100 см қатламда 1,37-1,37 г/см³ бўлди. Амал-ўсув даври охирида ўтказилган таҳлилларнинг кўрсатишича суғориш тартиби 65-65-65% да суғорилган вариантларда ҳайдов 0-30 см қатламида 0,4 г/см³, 30-50 см қатламда 0,5 г/см³, 0-70 см қатламда 0,5 г/см³, 0-100 см қатламда 0,4 г/см³ суғорилган тартиби 70-75-65% да суғорилган вариантларда ҳайдов 0-30 см қатламида 0,4 г/см³, 30-50 см қатламда 0,6 г/см³, 0-70 см қатламда 0,5 г/см³, 0-100 см қатламда 0,4 г/см³ ошганлиги кузатилди. Суғориш олди тупроқ намлиги ЧДНС га нисбатан 65-65-65% бўлганда 70-75-65% да тупроқнинг ҳажм массаси ҳайдов ва ҳайдов остки қатламларида 0,1 г/см³ фарқланди. Олиб борилган тадқиқот ишларининг таҳлили натижасида шу нарса маълум бўлдики, ҳар бир ўтказилган агротехник тадбирлар натижасида мавсум охирида ҳажм оғирлигининг озроқ фарқланиши кузатилди. Тупроқнинг сув ўтказувчанлиги 6 соатлик кузатув асосида аниқланди. 2016 йил ўтка-

1-жадвал

Сув, ўғит ва кўчат қалинлигининг ингичка толали "СТ-1651" ғўза нави ҳосилдорлигига таъсири

В	Тупроқ намлиги ЧДНСга нисбатан, %	Минерал ўғитлар меъёри, кг/га			Кўчат қалинлиги минг/туп	Суғоришлар сони ва меъёри м ³ /га 2017 йил			Суғориш тизими	Мавсум давомида сарфланган сув меъёри, м ³ /га	2017 йил ҳосили	1ц ҳосил олиш учун кетган сув сарфи м ³ /ц				
		N	P	K		1-сув	2-сув	3-сув								
Тупроқнинг ЧДНС 65-65-65% намликда																
1	65-65-65	180	120	90	80-90	1250	1000	27,4	0-2-0	2250	23,8	94,5				
2				110-120												
3		230	160	115	80-90								31,7	71,0	27,9	80,6
4				110-120												
Тупроқнинг ЧДНС 70-75-65% намликда																
5	70-75-65	180	120	90	80-90	1180	950	700	0-2-1	2830	26,2	108,0				
6				110-120												
7		230	160	115	80-90								30,1	94,0	32,9	86,0
8				110-120												

зилган тажриба даласида мавсум бошида тупроқнинг сув ўтказувчанлик қобилияти аниқланди. Тажриба даласи тупроғининг 65-65-65% ва 70-75-65 % да сув ўтказувчанлиги бошланиши 1-соатда 342-335 мм/соат оралиғида, 6 соат давомида 776-740 мм/соат, ўртача 1 соатда 129,3-123,3 мм/соат оралиғида бўлди. Амал дари охирига келиб 6 соат давомида амал даври бошига нисбатан 65-65-65% да 168 м³/га, 70-75-65% да эса 166 м³/га, сув ўтказганлиги аниқланди. Тадқиқот натижасида шудай қонуният кузатилди, яъни суғориш тартиби 65-65-60% дан 70-75-60% га ошиши билан тупроқнинг ҳажм оғирлиги ортиши ва сув ўтказувчанлиги камайиши кузатилди.

"СТ-1651" ғўза нави йил давомида 65-65-60% да суғориш тизими 0-2-0, бўйича 5 марта 70-75-65 % да суғориш тизими 0-2-1 бўйича 3 марта суғорилди.

Сув озуқа меъёрлари ва суғориш тартибининг пахта ҳосилдорлигига таъсири бўйича қуйидаги кўрсаткичларга эга бўлди. "СТ-1651" ғўза навини суғориш тизими 0-2-0 да, ўғитлар N-180; P-120; K-90 кг/га меъёрида қўлланилганда кўчат қалинлиги 80-90 минг тупда 23,8 ц/га, гектарига 110-120 минг туп қолдирилганда 27,4 ц/га пахта ҳосили олинди. Маъданли ўғитлар меъёри N-230; P-160; K-115 кг/га қўлланилганда кўчат қалинлиги 80-90 минг тупда 27,9 ц/га, гектарига 110-120 минг туп қолдирилганда 31,7 ц/га ни ташкил қилди.

Суғориш тизими 0-2-1 да ўғитлар N-180; P-120; K-90 кг/га меъёрида қўлланилганда кўчат қалинлиги 80-90 минг тупда 2,4 ц/га, гектарига 110-120 минг туп қолдирилганда 2,7 ц/га қўшимча пахта ҳосили олинди. Маъданли ўғитлар меъёри N-230; P-160; K-115 кг/га қўлланилганда кўчат қалинлиги 80-90 минг тупда 5,0 ц/га, гектарига 110-120 минг туп қолдирилганда 5,2 ц/га юқори ҳосил олинди (1-жадвал).

Бундан кўриниб турибдики, энг юқори ҳосилдорлик тупроқ намлиги ЧДНС га нисбатан 70-75-65 % бўлиб, ўғитлар N-230; P-160; K-115 кг/га меъёрида қўлланилганда кузатилди.

Демак, тажриба натижаларига асосланиб шундай хулоса қилиш мумкинки, Сурхондарё вилоятининг оч тусли бўз тупроқлари шароитида янги ингичка толали СТ-1651 ғўза нави учун энг мақбул сув ўғит ва кўчат қалинлиги тупроқ намлиги ЧДНС га нисбатан 70-75-65 % бўлиб, ўғитлар N-230; P-160; K-115 кг/га эканлиги аниқланди.

ҲОИДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Авлиёқулов А.Э., Янгиистикболли ўрта-ингичка толали ғўза навлари парвариши бўйича тавсиянома. – Т., - 2013. 1-45 б.

2. Авлиёқулов А.Э., Батталов А., ва бошқалар. "Бухоро-6" нави парвариши. «Ўзбекистон Қишлоқ хўжалиги» журнали. Тошкент, 5-сон, 2003, 11-12 бет.

3. Авлиёқулов А.Э Жаҳон мамлакатлари пахтачилиги, ЎзРҚСХВ, «Агросаноат ахбороти» Ҳ.Ж, 02.42.98-билдириш. Тошкент,1998й.- Б. 1-6.

4. Авлиёқулов А.Э Истикболли ғўза навлари ва уларни етиштириш технологияси. Халқаро анжуман маърузаларининг қисқача матнлари. «Пахта мажмуидаги зироатларни етиштириш технологиясининг аҳволи ва ривожланиш истиқболлари». ЎзҚСХВ, ЎзПИТИ, Фарғона ш, 20-22 август, 1996й.- Б.30-33.

5. Ботиров Ш.Ч. Саидмуродова М. Тошкент вилояти типик бўз тупроқларида ғўзанинг "Денов" нави сув-озуқа меъёрлари ва суғориш тартиби //Фермер хўжаликларида пахтачилик ва ғаллачиликни ривожлантиришнинг илмий асослари: Халқаро илмий-амалий конференция маърузалари асосидаги мақолалар тўплами. - Тошкент, 2006 й.- Б. 295-296.

6. Хатамов С.Р. Оч тусли бўз тупроқлар унумдорлиги ва экинлар ҳосилдорлигига органико-маъдан компост ҳамда ўғитлар меъёрларининг таъсири. Қ.х.ф.д.доктори илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати, Тошкент, 2018 й. 20 бет.

7. Дала тажрибаларини ўтказиш услублари. Тошкент-2007. Б. 1-146.